

Recenzja monografii Franciszka Szloska „Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych” Warszawa 2015

W 2015 roku ukazała się praca naukowa dr. habilitowanego, profesora nadzwyczajnego Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, a także członka zagranicznego Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy – Franciszka Szloska. Zagadnienie tożsamości pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych należy do interesujących, ale też trudnych obszarów badawczych, stąd w kręgach akademickich spotkało się ono z dużym zaciekawieniem oraz entuzjazmem. Problem, któremu poświęcona jest omawiana publikacja, należy do niezwykle istotnych, zarówno z punktu widzenia polskiej, jak i ukraińskiej pedagogiki. Nadać mu wręcz można rangę ogólnoeuropejską, jeśli nie ogólnoswiatową. W warunkach globalizacji i procesów integracyjnych, przyczyniających się do zmian systemowych, tylko ciągła praca człowieka, przygotowywanie kolejnych pokoleń do wyboru i do wykonywania działalności zawodowej, a także udoskonalanie tej działalności z uwzględnieniem wymagań społeczeństwa informatycznego, można uznać za solidny fundament i źródło stymulujące rozwój kapitału ludzkiego.

Omawiając zamysł recenzowanej książki, należy zauważyć, iż Autor podejmuje w niej próbę całościowego spojrzenia na proces kształtowania się tożsamości pedagogiki pracy, biorąc pod uwagę kontekst zmian cywilizacyjno-kulturowych i społeczno-ekonomicznych określających „dojrzewanie naukowe” tej subdyscypliny pedagogicznej. Nieunikniona wydaje się tym samym dyskusja nad zagadnieniem osadzenia pedagogiki pracy w obszarze paradygmatu – bądź pozytywistycznego bądź hermeneutyczno-interpretacyjnego. Według Franciszka Szloska istnieje potrzeba ponownego doprecyzowania przedmiotu badań pedagogiki pracy w kontekście wcześniej przyjętych założeń ontologiczno-epistemologicznych i metodologicznych.

Niewątpliwym walorem książki jest zwrócenie uwagi na historyczny aspekt rozwoju pedagogiki pracy, dla której szczególnie ważny był rok 1972, kiedy Rada Naukowa Instytutu Kształcenia Zawodowego nadała tej dziedzinie wiedzy naukowej miano pedagogiki pracy, a także określiła jej obszary badawcze. Jak zauważa Autor: „Pojawienie się na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku nowej subdyscypliny naukowej z dość dobrze zakreślonym przedmiotem badań i wyodrębnionym systemem pojęciowym było wówczas świadectwem rozwoju zarówno nauk o pracy, jak i pedagogiki. Pedagogika pracy odkrywa bowiem dla pedagogiki wiele obszarów słabo rozwiniętych i badanych lub niewidzianych dotąd jako dziedziny mające znaczenie dla wychowania” (s. 11). Należy podkreślić, iż w monografii zawarto odniesienia do wielu źródeł filozoficznych i ekonomicznych traktujących o pracy ludzkiej. Już we Wstępie książki wnikliwie odniesiono się do wielu wybitnych polskich działaczy i naukowców; sięgnięto także po konkretne fakty z historii II Rzeczypospolitej, które pozwoliły na pogłębione scharakteryzowanie warunków powstania tej nowej dziedziny nauki. Warto podkreślić, a jednocześnie zgodzić się z tezą F. Szloska, iż: „Rola i znaczenie pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej dla procesów edukacyjnych i życia gospodarczego jest znacznie wyższa w warunkach gospodarki rynkowej niż centralnie zarządzanej” (s.14).

Struktura recenzowanej monografii składa się z czterech rozdziałów, których zawartość jest treściowo powiązana:

1. W poszukiwaniu statusu tożsamości naukowej pedagogiki pracy.
2. System pojęciowy pedagogiki pracy.
3. Założenia metodologiczne, procedury oraz metody badań charakterystyczne dla pedagogiki pracy.
4. Wybrane aspekty teoretyczne i systemowe kształcenia i doskonalenia zawodowego (spojrzenie z perspektywy pedagogiki pracy).

Na rozdział pierwszy składają się zagadnienia niezwykle trudne, tzn. statusu tożsamości naukowej, stanu teoretyczności pedagogiki pracy, rozważania poświęcone odpowiedzi na pytanie: pedagogika pracy czy pedagogika zawodowa? ewolucji przedmiotu badań i zainteresowań pedagogiki pracy, obszarów i działów badawczych, a także przedmiotu badań i obszarów problemowych pedagogiki pracy w kontekście współczesnych rozstrzygnięć edukacyjnych i ekonomicznych. Już wskazane powyżej zagadnienia oddają problematyczność podjętego przez Autora tematu.

Analizując i przytaczając poglądy badaczy określające cel, przedmiot i obszar badawczy pedagogiki pracy, F. Szlosek przypomina w tej części książki m.in. o 10 obszarach sformułowanych przez nestora tej subdyscypliny naukowej Tadeusza Nowackiego. Zwraca także uwagę na propozycje sformułowane np. przez Stanisława Kaczora, Ryszarda Gerlacha i Stefana M. Kwiatkowskiego. W tej części

monografii prześledzić można również proces pogłębiania obszarów badań naukowych, ich aktualizację, konieczność uwzględnienia nowych realiów i potrzeb rynku pracy. Autor tak pisze o tej kwestii: „Dopóki procesy kształcenia i doskonalenia zawodowego będą tworzyć oczywisty związek z kwalifikacjami zawodowymi – a te z kolei będą towarem na rynku pracy, dopóty terenu, na którym zderzają się podaż i popyt tychże kwalifikacji – nie można wyłączyć z obszarów badawczych, odnoszących się do relacji człowiek–wychowanie–praca¹⁷”.

W tym miejscu należy podkreślić, iż ważną rolę w pogłębianiu i rozwoju obszarów problemowych tej subdyscypliny odegrała działalność Ogólnopolskiego Seminarium Pedagogiki Pracy. Natomiast od 2000 roku twórcza kontynuacja i dalszy rozwój metodologiczny realizowany jest m.in. w ramach Ogólnopolskiego Seminarium Badawczego, którego inicjatorem powstania i niezmiennym kierownikiem pozostaje właśnie F. Szlosek. Wydane dotychczas 15 tomów książek z serii *Badanie. Dojrzewanie. Rozwój (na drodze do doktoratu)*, stanowiących pokłosie kolejnych spotkań metodologicznych pedagogów pracy, a nawet przedstawicieli innych subdyscyplin i dyscyplin naukowych, uznać można za skarbnicę wiedzy nie tylko dla młodych naukowców, ale także dla dojrzałych uczonych, którzy posiadają już bogaty dorobek naukowy.

W dalszej części opisywanej monografii jej Autor, z wysoką etyką naukową, obiektywnie, a jednocześnie z wielkim szacunkiem do swoich nauczycieli – T. W. Nowackiego i Z. Wiatrowskiego – dokonuje analizy ich dorobku, śledzi ewolucję poglądów, a jednocześnie prezentuje własną wizję rozwiązania problemów pedagogiki pracy. W taki sposób F. Szlosek dochodzi do wniosku, że dla jasności i lepszej przejrzystości metodologicznej i ontologicznej pedagogiki pracy warto wyróżnić jedynie obszary badań zamiast działów, nadając im jednak nieco inne znaczenie. Na obecnym etapie rozwoju pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej proponuje wyróżnić następujące kategorie:

„1. Ogólny przedmiot badań, którego formuła słowna brzmi: Przedmiotem badań i zainteresowań pedagogiki pracy są procesy kształtowania kwalifikacji zawodowych na etapie wstępnego oraz zasadniczego kształcenia i wychowania do pracy, a także na etapie wykonywania pracy zawodowej. W tej uogólnionej formule zrezygnowano z eksponowania relacji człowiek–praca czy człowiek–wychowanie–praca, które być może za bardzo zacierają granice tożsamościowe pedagogiki pracy jako odrębnej i autonomicznej nauki o pracy ludzkiej.

2. Uszczegółowiony przedmiot badań, w ramach którego przez pedagogikę pracy należy rozumieć tę dyscyplinę pedagogiczną, której przedmiotem badań i zainteresowań naukowych są problemy orientacji i doradztwa zawodowego;

¹⁷ F. Szlosek, *Pedagogika pracy – 30 lat później*, [w:] Z. Wiatrowski, U. Jeruszka i H. Bednarczyk (red.), *Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej*, Warszawa 2003, s. 72.

zawodoznawstwa; wychowania ogólnotechnicznego, w tym informatycznego; kształcenia i wychowania zawodowego, a w szczególności celów, treści, środków i warunków tego procesu oraz zagadnienia nauczyciela kształcenia zawodowego; rynku pracy określanego i analizowanego z perspektywy wymagań kwalifikacyjnych; doształcania i doskonalenia uwarunkowanego potrzebami rynku pracy oraz zagadnienia edukacyjnej działalności zakładu pracy (s. 84–85).

3. Obszary badań obejmujące wstępną edukację zawodową, zasadniczą edukację zawodową oraz edukację zawodową pracujących i bezrobotnych. Dodać należy, iż wstępna edukacja zawodowa obejmuje to, co decyduje o rozwoju zawodowym jednostki w okresie poprzedzającym zasadniczą, realizowaną systematycznie edukację zawodową i w efekcie przygotowuje ją do wyboru zawodu zgodnie z predyspozycjami psychofizycznymi i intelektualnymi, a także wymaganiami rynku pracy (s. 84–85).

Przechodząc do analizy zawartości treściowej rozdziału drugiego, który z tytułowany został „System pojęciowy pedagogiki pracy”, należy zwrócić uwagę, iż jego strukturę tematyczną wyznaczają następujące zagadnienia: proces tworzenia i wyodrębniania z perspektywy pedagogicznej systemu pojęciowego dla relacji człowiek–praca; drogi i bezdroża interpretacyjne pracy ludzkiej; rozważania mające na celu odpowiedź na pytanie: edukacja czy wychowanie przez pracę i do pracy?; spór o istotę zawodu; kwalifikacje i kompetencje zawodowe jako przykład braku konsekwencji i spójności definicyjnych; a ponadto umiejętność jako podstawowa kategoria pojęciowa nie tylko pedagogiki pracy.

Z lektury tej części monografii wnioskować można o pojęciowo-terminologicznych poszukiwaniach Autora. Na szczególną uwagę zasługuje tu m.in. zaproponowane przez F. Szloska autorskie rozumienie pojęcia zawód jako: „dookreślonego, choć zmieniającego się pod wpływem przemian cywilizacyjno-kulturowych, zbioru zadań wykonywanych systematycznie przez człowieka na stanowisku pracy dzięki posiadanym przez niego kwalifikacjom” (s. 126). W dalszych rozważaniach Autor stwierdza również, iż: „Zgodnie z podaną definicją, zawód cechuje się tym, że: 1) jest zbiorem zadań zawodowych wyodrębnionych z podziału ogólnogospodarczych; 2) zadania te tylko doraźnie mają charakter stały, bowiem często w niezbyt odległej perspektywie czasowej ich istota ulega dość poważnym zmianom; 3) właściwością charakterystyczną tych zadań jest powtarzalność i ich systematyczność w wykonywaniu; 4) jest to kategoria pojęciowa zewnętrzna wobec człowieka; 5) do wykonywania zawodu są potrzebne kwalifikacje nabyte w wyniku procesów edukacyjnych (niekoniecznie szkolnych) i ewentualnie wzmocnione doświadczeniem zawodowym” (s. 127). Krytycznie wypowiadając się na temat błędnego zdaniem F. Szloska określenia typu: „czło-

wiek posiada zawód”, „zawód jest cechą charakteryzującą potencjał jednostki”, „zawód jest źródłem utrzymania dla jednostki”, Autor monografii mocno akcentuje, iż: „Człowiek nie posiada zawodu, człowiek posiada kwalifikacje/kompetencje do jego wykonywania” (s. 127).

Szczególnie trudnym wyzwaniem, jakie postawił przed sobą F. Szlosek, było podjęcie w tej części książki zagadnienia kwalifikacji i kompetencji zawodowych, które, jak wiadomo, są inaczej interpretowane z perspektywy pedagogów pracy, a inaczej z perspektywy Krajowych Standardów Kwalifikacji (KSK) oraz Europejskich Ram Kwalifikacji (ERK). Analizując dokumenty międzynarodowe oraz rekomendacje Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z 23 kwietnia 2008 roku, F. Szlosek przedstawia własny punkt widzenia na temat tych dwóch kategorii pojęciowych, wskazując m.in. iż „Słownik podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji”, opracowany w Instytucie Badań Edukacyjnych, całkowicie pominął dorobek pedagogów pracy wypracowany w latach poprzednich w tym zakresie, na rzecz formalnoprawnej interpretacji i administracyjnej perspektywy Europejskich Ram Kwalifikacji, zresztą w wielu przypadkach interpretacji mało spójnej, a czasem nawet szkodliwej (s. 147).

Z dużym zainteresowaniem zapoznałam się również z treścią trzeciego rozdziału „Założenia metodologiczne, procedury oraz metody badań charakterystyczne dla pedagogiki pracy”, w którym zaakcentowano m.in. typologię badań pedagogicznych; założenia metodologiczne eksponowane w pedagogice pracy; procedurę badań jako ważną kategorię strategii metodologicznej w pedagogice pracy; metody i techniki stosowane w badaniach pedagogicznych problemów relacji człowiek–wychowanie–praca. Zawartość tego rozdziału została wzbogacona licznymi rysunkami i schematami, pozwalającymi zobrazować proces badawczy. Należą do nich np. Typy badań naukowych według K. Konarzewskiego (s.164); Schemat procesu badawczego według J. Brzezińskiego (s.174); Procedura badań efektywności nauczyciela (R. Radwiłowicz); Procedura badań nad powodzeniami i niepowodzeniami szkolnymi pracujących (Z. Wiatrowski); Procedura badań nad nauczycielem szkoły zawodowej opracowana przez Z. Wiatrowskiego (s.179); Procedury badań nad siłą wpływu przygotowania zawodowego nauczycieli przedmiotów zawodowych na przygotowanie ucznia do pracy zawodowej F. Szloska (s.181); Klasyfikacja Obserwacji według T. Nowackiego (s.186). Godne uwagi w tej części książki są także rekomendacje F. Szloska dotyczące celowości wykorzystania 12 podstawowych metod badawczych w warunkach gospodarki rynkowej (s. 193–194).

Pod koniec analizowanego rozdziału Autor formułuje następujący wniosek, z którym trudno się nie zgodzić: „Scharakteryzowane elementy metodo-

logii pedagogiki pracy obejmują szerokie i różnorodne spektrum badawcze, co oznacza, że stan rozwoju instrumentarium poznawczego pedagogiki pracy jest znacznie bardziej zaawansowany, niż się to reprezentantom tej dziedziny wiedzy wydaje. Warto sobie w tym miejscu uświadomić, że pozytywistyczne przekonanie o istnieniu jednej obligatoryjnej metodologii jest w stanie zaawansowanej erozji. Współczesny rozwój filozofii nauki stwarza warunki dla innowacyjności metodologicznej, dla zastępowania bezosobowych reguł i zasad indywidualnymi kompetencjami i personalnymi właściwościami podmiotu poznającego” (s. 194).

Ostatni rozdział recenzowanej monografii został zatytułowany „Wybrane aspekty teoretyczne i systemowe kształcenia i doskonalenia zawodowego (spojrzenie z perspektywy pedagogiki pracy)”. W tej części książki pod namysł naukowy F. Szłosek poddaje m.in. istotę kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz socjoekonomiczny model rozwoju człowieka jako podstawową przesłankę teoretyczną współcześnie rozumianego kształcenia zawodowego. Na szczególną uwagę zasługuje tu zaproponowana periodyzacja okresów powstawania i rozwoju systemu kształcenia zawodowego:

1. Okres pierwszy – rekonstrukcja kształcenia zawodowego na przedwojennych zasadach systemowych.
2. Okres drugi – autonomia zarządzania oświatą zawodową i tworzenie nowego typu szkół.
3. Okres trzeci – rozwój ilościowego szkolnictwa zawodowego i powoływanie kolejnych szkół zawodowych nowego typu.
4. Okres czwarty – wprowadzanie wielości form kształcenia zawodowego w kontekście ogólnej przebudowy systemu edukacyjnego.
5. Okres piąty – próba sprowadzenia kształcenia zawodowego do krótkich form kursowych.
6. Okres szósty – decentralizacja nadzoru nad szkołami zawodowymi i spadek udziału życia gospodarczego w kształceniu kadr.
7. Okres siódmy – wyraźna dysfunkcja istniejącego systemu kształcenia zawodowego wobec przemian społeczno-politycznych, gospodarczych i techniczno-technologicznych.
8. Okres ósmy – marginalizacja szkolnictwa zawodowego w kontekście radykalnych zmian strukturalnych i programowych polskiej edukacji.
9. Okres dziewiąty – ograniczanie szans edukacyjno-zawodowych absolwentom szkół zasadniczych i likwidacji szkół prozawodowych.

Należy odnotować, że taka periodyzacja przedstawiona w postaci schematów odzwierciedla system szkolnictwa zawodowego na każdym z etapów. Za-

wartość tego rozdziału jest wzbogacona o analizę ilościową i jakościową umożliwiającą prześledzenie dynamiki zmian kształcenia zawodowego. Kończąc ten rozdział, F. Szlosek podkreśla: „Mamy także do czynienia z kolejnym okresem zbyt słabo przemyślanego eksperymentowania w sferze ważnej nie tylko dla samej edukacji, ale również dla gospodarki narodowej. Trudno jest sobie dzisiaj wyobrazić rozwój ekonomiczny państwa bez dobrze funkcjonującego systemu kształcenia i doskonalenia kadr. Zwłaszcza w warunkach bezpardonowej konkurencji wszechobecnej w skali globalnej, europejskiej, a szczególnie trudnej w skali regionalnej. Rozwiązania arbitralne, dokonywane «zza biurka», nieoparte konsultacjami ze środowiskiem ściśle powiązanim z praktyką kształcenia zawodowego oraz życia gospodarczego, czy środowiskiem naukowym zajmującym się badaniami systemów i procesów edukacji zawodowej – są bardziej szkodliwe, niż można, w sytuacji zgrabnie dobranej, oficjalnej argumentacji w pierwszej chwili przypuszczać” (s. 300).

Konkludując swoją pisemną wypowiedź, chciałabym podkreślić, iż studiovanie monografii naukowej F. Szloska *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych* nie była ani łatwa, ani szybka. Refleksja nad książką wymagała dużo czasu – czasem kilkakrotnego powracania do treści poszczególnych rozdziałów i paragrafów; a także wnikliwego przemyślenia propozycji formułowanych przez Autora. On sam bowiem od wielu lat kroczy przez „pole minowe” pedagogiki zawodowej/pedagogiki pracy i otwiera nowe horyzonty tej unikatowej subdyscypliny naukowej w systemie nauk pedagogicznych. Podsumowując i wypunktowując najważniejsze konkluzje nasuwające się po lekturze książki, stwierdzam, iż książka ta, to współczesna praca naukowa o wysokim poziomie teoretycznym i metodologicznym. Ma ona ważne, teoretyczne i praktyczne, znaczenie dla dalszego rozwoju pedagogiki pracy w systemie nauk pedagogicznych w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej oraz na Ukrainie. Zawartość monografii, jak i zaproponowane w niej idee koncepcyjne mogą znacząco przyczynić się do dalszego rozwoju badań nad pedagogiką pracy, a tym samym sprzyjać metodologicznemu dojrzywaniu nowego pokolenia naukowców. Kultura naukowa Autora, kompleksowa analiza prac innych badaczy, uszanowanie ich myśli i osiągnięć, twórcze wykorzystanie szerokiej bazy źródłowej (308 źródeł literackich i dokumentalnych), sformułowanie autorskich wniosków i propozycji autora niewątpliwie wzmacniają rangę recenzowanej książki.

Poszukiwania metodologiczne F. Szloska, jego precyzyjność w celu ustalenia prawdy w połączeniu z rygorystycznością, zasadniczością, „dyscypliną myśli naukowej” i z osobistą odpowiedzialnością za wyniki swojej pracy, pozwoliły na przygotowanie i wydanie omawianej monografii, którą z całym przekonaniem

uznać można za ważne osiągnięcie naukowe. Z pewnością praca ta będzie jeszcze długo „żyć” w historii nie tylko polskiej, ale także europejskiej i światowej myśli pedagogicznej, zwłaszcza pedagogiki pracy. Subdyscyplina ta ma bowiem przed sobą możliwość dalszego pomyślnego i intensywnego rozwoju, gdyż praca człowieka jako podstawa rozwoju cywilizacyjnego jest – mimo wątpliwości rodzących się w kontekście pojawienia się społeczeństwa i gospodarki opartych na wiedzy – kategorią wieczną.

Nella Nyczkało

Narodowa Akademia Nauk Pedagogicznych Ukrainy Kijów, Ukraina